

Μουσικό Δρώμενο
«Η επτάχορδη αρχαιοελληνική λύρα
(Θεωρία και Πράξη)»

Χαράλαμπος Χ. Σπυρίδης
Καθηγητής Μουσικής Ακουστικής,
Πληροφορικής
Τμήματος Μουσικών Σπουδών Πανε-
πιστημίου Αθηνών
hspyridis@music.uoa.gr
<http://users.uoa.gr/~hspyridis>

Νικόλαος Ξανθούλης,
Δρ Μουσικολογίας,
Επιστημονικός Συνεργάτης Ακαδημίας
Αθηνών

Προλεγόμενα

Η Μουσική εικονογραφία είναι η επιστήμη η οποία συλλέγει, επεξεργάζεται κι ερμηνεύει απεικονίσεις των μουσικών οργάνων στις εικαστικές τέχνες από την προϊστορική εποχή έως τις ημέρες μας.

Εκ των τριών ρημάτων, που προανέφερα, με ενδιαφέρει περισσότερο το ρήμα «ερμηνεύει», το οποίο βάσει γνώσεων εκ της Φυσικής, της Μουσικολογίας, της Αρχαιολογίας, της Βυζαντινολογίας, της Ιστορίας και των λοιπών συναφών επιστημονικών κλάδων θα μας δια φωτίσει για τον τρόπο που λειτουργούσε κι εχρησιμοποιείτο το καθένα μουσικό όργανο στον καιρό του.

Μία παρερμηνεία που γίνεται επί μονίμου βάσεως στις ημέρες μας αφορά στην επτάχορδη αρχαιοελληνική λύρα: επειδή έχει επτά χορδές δεν σημαίνει ότι παράγει μόνον επτά φθόγγους.

Μία επτάχορδη αρχαιοελληνική λύρα έπρεπε να παράγει τουλάχιστον 28 φθόγγους για να μπορεί να παίζει το Μείζον Τέλειο Αμετάβολο αρχαιοελληνικό μουσικό σύστημα.

Εις ανύποπτο χρόνο ο Δρ Νικόλαος Ξανθούλης μου εδήλωσε την πρόθεσή του να μάθει να παίζει 7χορδη αρχαιοελληνική λύρα. Του υπέδειξα καθοδηγώντας τον τον ρόλο των δακτύλων του αριστερού χεριού, τους νόμους των χορδών και τη σημασία των συμφώνων φθόγγων.

Απόψε σ' αυτό το καλλιτεχνικό δρώμενο, το τιτλοφορούμενο «Η επτάχορδη αρχαιοελληνική λύρα (Θεωρία και Πράξη)» συνδυάζοντας το τερπνό μετά του ωφελίμου, θα ακούσετε, θα δείτε και θα κατανοήσετε πώς επετυγχάνονται όλα τα προαναφερθέντα.

Καλή σας ακρόαση.

Η καθαγιασμένη επτάχορδη λύρα

Η λύρα για την οποία θα ομιλήσω ανήκει εις τα έγχορδα ή εντατά –λόγω των τεντωμένων χορδών- μουσικά όργανα της ελληνικής αρχαιότητας.

«ἔστι δὲ καὶ ἐντατὸν ὄργανον μάγαδις ὡς κιθάρα, λύρα, βάρβιτον».

Έως τον καιρό του Πυθαγόρου, τον 6^ο αι. π.Χ., η παράδοση είχε καθαγιάσει την επτάχορδη λύρα, δηλαδή το επτάχορδο μουσικό σύστημα, σε τέτοιο βαθμό, ώστε οποιαδήποτε προσπάθεια να αλλοιώσει τον αριθμό των χορδών της, εθεωρείτο ιεροσυλία.

Ο Νικόμαχος ο Γερασηνός (*Εγχειρίδιον Αρμονικής*, Κεφ. 6, σελ.194) μας ενημερώνει ότι αυτός καθεαυτός ο αριθμός 7 εθεωρείτο ιερός, καθώς συνδέθηκε με ιερά αντικείμενα. Η ιερότης του αριθμού 7 ανάγεται εις παλαιότατους χρόνους, πολύ παλαιότερους από την εποχή του Όμηρου και οφείλεται εις τις φάσεις της Σελήνης, εκάστη των οποίων, ως γνωστό, διαρκεί επτά ημέρες καθώς, επίσης, και εις τους επτά γνωστούς πλανήτες εκείνης της εποχής.

Ότι ού μόνον τῆς ἀνθρωπίνης φωνῆς ἀλλὰ καὶ ὀργανικῆς καὶ κοσμικῆς καὶ ἀπλῶς ἔναρμονίου φωνῆς ζ' ὑπάρχει τὰ στοιχειώδη φθέγματα, οὐ μόνον παρὰ τὸ ὑπὸ τῶν ζ' ἀστέρων ἀφίεσθαι μόνον καὶ πρώτιστα, ὡς ἐμάθομεν, ἀλλ' ὅτι καὶ τὸ πρῶτον διάγραμμα παρὰ τοῖς μουσικοῖς ἐπτάχορδον ὑπέπεσεν.

Ιάμβλιχος, *Τα Θεολογούμενα της Μουσικής*, 71, 13-18.

Τα διαστήματα της πυθαγορείου μουσικής κλίμακος είναι επτά και, συνεπώς, ο επτά είναι αυτή η ίδια η αρμονία του Κόσμου. Κατά τον Πυθαγόρειο Πρώρο «ή φύσις δι' επτά ἐτών ἢ μηνῶν ἢ ἡμερῶν πλεῖστα τῶν πραγμάτων τελειοῖ ἢ μεταβάλλει».

Βεβαίως, η λύρα δεν είχε ανέκαθεν 7 χορδές.

Από τον Ομηρικό ύμνο στον Ερμή (24 κ.ε., Απολλόδ. *Βιβλιοθήκη Γ'*, 10, 2, σελ. 139-140) πληροφορούμεθα ότι ο Ερμής αμέσως μετά τη γέννησή του σε ένα σπήλαιο της Κυλλήνης έκλεψε ένα βράδι τα βόδια που φύλαγε ο Απόλλων. Έξω από το σπήλαιο βρήκε μια χαλώνα από την οποία πήρε το όστρακο. Στο όστρακο της χελώνας, που το χρησιμοποίησε ως αντηχείο, στερέωσε επτά χορδές από έντερο βοδιού και κατασκεύασε, έτσι, την επτάχορδη λύρα.

Ο Νικόμαχος (*Εκλογαί*, 1, 1-16) μας αναφέρει ποιοί και σε ποιούς εδίδαξαν το παίξιμο της λύρας.

Τὴν λύραν τὴν ἐκ τῆς χελώνης φασὶ τὸν Ἑρμῆν εὐρηκέναι καὶ κατασκευάσαντα ἐπτάχορδον παραδεδοκέναι τὴν μάθησιν τῷ Ὀρφεῖ.

Πτολεμαῖος, *Περὶ Μουσικῆς*, 23, 1-3.

Ὀρφεὺς δὲ ἐδίδαξε Θάμυριν καὶ Λῖνον· Λῖνος Ἡρακλέα, ὃς καὶ ἀνηρέθη. ἐδίδαξε δὲ καὶ Ἀμφίωνα τὸν Θηβαῖον, ὃς ἐπὶ τῶν ἐπτά χόρδων ἐπταπύλους τὰς Θήβας ἔκοδομήσεν. ἀναιρεθέντος δὲ τοῦ Ὀρφέως ὑπὸ τῶν Θρακικῶν γυναικῶν τὴν λύραν αὐτοῦ βληθῆναι εἰς τὴν θάλασσαν, ἐκβληθῆναι δὲ εἰς Ἄντισσαν πόλιν τῆς Λέσβου. εὐρόντας δὲ ἀλιέας ἐνεγκεῖν τὴν λύραν πρὸς Τέρπανδρον, τὸν δὲ κομίσει εἰς Αἴγυπτον.

Ο Διόδωρος ο Σικελιώτης (*Βιβλιοθήκη Ιστορική Α'*, 10), όμως, μας πληροφορεί ότι ο Ερμής κατασκεύασε την τρίχορδη λύρα καθορίζοντας, έτσι, έναν υψηλο, έναν μεσαίο κι έναν χαμηλό ήχο.

Τρίχορδη λύρα

Την εποχή του Λίνου, του υιού του Απόλλωνος ή του Διός, η λύρα είχε τρεις χορδές, βασισμένη εις το τρίχορδο μουσικό σύστημα.

Ο Λίνος πρόσθεσε την τέταρτη χορδή, την λιχανό, και εδόμησε για πρώτη φορά το τετράχορδο, το οποίο βασίζεται εις την πρώτη στοιχειώδη μουσική συμφωνία (4/3) (Νικόμαχος, *Εγχειρίδιον Αρμονικής*, Κεφ. 12, σελ. 173).

Τετράχορδη λύρα

Ο Αμφίων και ο Ζήθος ήσαν δίδυμοι γιοί της Αρμονίας και του Κάδμου του βασιλέως της Θήβας της Βοιωτίας. Ο Αμφίων, που φέρεται και ως γιός του Διός, εδιδάχθη τη μουσική από τον Δία ή τον Ερμή. Θεωρείται επινοητής της κιθαρωδίας, δηλαδή του άσματος με τη συνοδεία κιθάρας.

Το τετράχορδο σύστημα των τεσσάρων χορδών της λύρας ο Αμφίων το διήρυνε εις επτάχορδο, συνάπτοντας δύο τετράχορδα (συνημμένα τετράχορδα).

Όστρακο από το Εθνικό Αρχαιολογικό Μουσείο Αθηνών με αριθμό εκθετηρίου Akr 609.

Εις τη Μυθολογία αναφέρεται ότι οι δύο δίδυμοι αδελφοί ενετείχισαν τη Θήβα της Βοιωτίας. Ο μεν δυνατός Ζήθος μετέφερε τους ογκώδεις λίθους, ο δε κιθαρωδός Αμφίων με τους ήχους της λύρας του τους ανεσήκωνε και τους τοποθετούσε επί των ανεγειρομένων τειχών.

Ο Αμφίων εις τα τείχη της Θήβας διεμόρφωσε επτά πύλες, όσες και οι χορδές του επτάχορδου.

Έπτάπυλος ή Θήβα κατεσκευάσθη ότι προς την επτάχορδον λύραν του Άμφιονος, ήν ήδε κτιζομένης αυτής, έτειχοδομήθη.

Σχόλια εις τον Αισχύλον

Η λεγόμενη Πρώτη Κατάσταση, δηλαδή η πρώτη μεγάλη φάση εις την εν συνεχεία ανάπτυξη και διαμόρφωση της μουσικής, συνδέεται με τον πολυπράγμονα (τραγουδιστή, συνθέτη, μουσικό εκτελεστή, ποιητή, επινοητή της βαρβύτου, θεωρητικό της μουσικής, μουσικό νεωτεριστή και τετράκις εν συνεχεία νικητή των Πυθίων) Λέσβιο Τέρπανδρο (8^{ος} -7^{ος} αι. π.Χ.), οι καινοτομίες του οποίου επέδρασαν μέχρι την εποχή του Νικομάχου.

Ἡ μὲν οὖν πρώτη κατάστασις τῶν περὶ τὴν μουσικὴν ἐν τῇ Σπάρτῃ, Τέρπανδρου καταστήσαντος.

Πλούταρχος, *Περὶ μουσικῆς*, Stephanus 1134 B 6-7

Ἡ μεγαλύτερη καινοτομία του, η οποία μάλιστα θεσμοθετήθηκε, θεωρείται η μετατροπή της τετράχορδης λύρας σε επτάχορδη με τη συνένωση δύο τετραχόρδων κατά συναφήν. Αντιμετωπίζουμε, πλέον, το επτάχορδο μουσικό σύστημα.

Εἰς τὸ σημεῖο αὐτὸ πρέπει νὰ τονισθεῖ ὅτι οἱ ἀκραῖοι φθόγγοι τοῦ ἐπταχόρδου συστήματος σχηματίζουν τὸ διάφανο διάστημα τῆς ἐλάσσονος ἐβδόμης, τὸ ὁποῖο ἀκουστικῶς ἐνοχλοῦσε.

Ὅλοι ἐπιθυμοῦσαν τὸ οκτάχορδο σύστημα, οἱ ἀκραῖοι φθόγγοι τοῦ ὁποῖου σχηματίζουν τὸ σύμφωνο διάστημα τῆς διαπασῶν, ἀλλὰ... Τὸ ἀλλὰ ἀναφέρεται εἰς τὸ ταμποῦ τῆς ἐποχῆς κατὰ τὸ ὁποῖο δὲν ἐπετρέπετο ἡ ἀλλοίωση τοῦ ἀριθμοῦ τῶν χορδῶν τῆς λύρας πρὸς τὰ πάνω.

Ὁ Τέρπανδρος, ἀφοῦ δὲν ἐπετρέπετο νὰ προσθέσει 8^η χορδὴ εἰς τὴν λύρα, προκειμένου οἱ ἀκραῖες τῆς χορδῆς νὰ ἠχοῦν σὲ συμφωνία τοῦ διαπασῶν, ἀφῆρεσε ἀπὸ τὴν θέση τῆς πρῶτης χορδῆς (B^b) μετὰ τὴν συναφήν (E F G A B^b C D) καὶ τὴν μετέφερε εἰς τὸ τέλος, δηλαδή μετὰ τὴν υψηλότερη χορδὴ τοῦ δευτέρου τετραχόρδου. Ἐτσι, προέκυψε ἡ χορδὴ Ε', ἡ ἀποκληθεῖσα Δώριος νῆτη, μία διαπασῶν υψηλότερα τῆς πρῶτης χορδῆς Ε (E F G A C D E').

Τέρπανδρειον Διαπασῶν	
Κλασικόν Ἐπτάχορδον	Νῆτη
Νῆτη	ΤΟΝΟΣ
ΤΟΝΟΣ	Παρανήτη
Παρανήτη	ΤΟΝΟΣ
ΤΟΝΟΣ	Τρίτη
Τρίτη	ΤΡΙΗΜΙΤΟΝΟΝ
ΛΕΙΜΜΑ	ΜΕΣΗ
ΜΕΣΗ	ΤΟΝΟΣ
ΤΟΝΟΣ	Λιχανός
Λιχανός	ΤΟΝΟΣ
ΤΟΝΟΣ	Παρυπάτη
Παρυπάτη	ΛΕΙΜΜΑ
ΛΕΙΜΜΑ	Υπάτη
Υπάτη	

ὅτι ἑπτὰ ἦσαν αἱ χορδαὶ τὸ ἀρχαῖον, εἴτ' ἐξελὼν τὴν τρίτην Τέρπανδρος τὴν νήτην προσέθηκε, καὶ ἐπὶ τούτου ἐκλήθη διὰ πασῶν ἄλλ' οὐ δι' ὀκτώ· δι' ἑπτὰ γὰρ ἦν.

Αριστοτέλης, *Προβλήματα*, Bekker 920a 16-18

Κατ' αὐτὸν τὸν τρόπον ὁ Τέρπανδρος ἐδημιούργησε ἓνα διάστημα μίας μικρῆς τρίτης μεταξύ των χορδῶν Α και C εἰς τὴν λύρα, τὸ ὁποῖο φαίνεται νὰ ἔδιδε χάρι ἀντὶ νὰ μειώνει τὸν Δώριο χαρακτῆρα τῶν συνθέσεών του.

Εἰς τὴν προσπάθειά τους νὰ εξασφαλίσουν τὴν χορδή, που θα ἔδιδε τὸ διάστημα τῆς διαπασῶν, μερικοὶ μουσικοὶ προσέθεσαν μὴ ογδόη χορδή πέραν τῶν ἐπτὰ επιτρεπομένων.

Ἔχομε πληροφορίες γιὰ ὀρισμένους καινοτόμους καὶ ὀρισμένους παραβάτες τοῦ νόμου τῶν 7 χορδῶν.

Πρόφραστός τε ὁ Πιερίτης τὴν ἐνάτην χορδὴν προσκαθῆψε, καὶ Ἰστιαῖος τὴν δεκάτην ὁ Κολοφώνιος, Τιμόθεος ὁ Μιλήσιος τὴν ἑνδεκάτην, καὶ ἐφεξῆς ἄλλοι. ἔπειτ' εἰς ὀκτωκαιδεκάτην ἀνήχθη χορδὴν τὸ πλῆθος παρ' αὐτῶν.

Νικόμαχος Γερασηνός, *Αποσπάσματα* 4, 3-7.

Εἰ δέ τις παραβαίνει τὴν ἀρχαίαν μουσικῆς, οὐκ ἐπέτρεπον

Πλούταρχος, *Λακωνικά ἀποφθέγματα*, C2-3.

Ἐκπρέπης ἔφορος Φρύνιδος τοῦ μουσικοῦ σκεπάρνω τὰς δύο τῶν ἐννέα <χορδῶν> ἐξέτεμεν, εἰπὼν ἄμῃ κακούργει τὴν μουσικὴν.

Πλούταρχος, *Αποφθέγματα Λακωνικά*

Τιμοθέου δ' ἀγωνιζομένου τὰ Κάρνεια, εἷς τῶν ἐφόρων μάχαιραν λαβὼν ἠρώτησεν αὐτόν, ἐκ ποτέρου τῶν μερῶν ἀποτέμῃ τὰς πλείους τῶν ἐπτὰ χορδῶν.

Πλούταρχος, *Λακωνικά ἀποφθέγματα*, C9-3.

σὺ δ' Ἐκπρέπη μὲν“ ἔφησεν „ἐπαινεῖς, ὅς ἐφορεύων Φρύνιδος τοῦ μουσικοῦ σκεπάρνω τὰς δύο τῶν ἐννέα χορδῶν ἐξέτεμε, καὶ τοὺς ἐπὶ Τιμοθέω πάλιν τὸ αὐτὸ τοῦτο πράξα- ντας.

Πλούταρχος, *Ἁγῆς καὶ Κλεομένης*, 10, 8 7,1-8,1

Μόνον ὁ Πυθαγόρας κατάφερε νὰ προσθέσει τὴν ογδόη χορδή μετατρέποντας τὴν συναφή τῶν δύο τετραχόρδων σε διάζευξη (Νικόμαχος, *Εγχειρίδιον Ἀρμονικῆς*, κεφ. 3) καὶ, μάλιστα, διέφυγε τὴν τιμωρία καὶ τὴν μομφή (Βοήθειος, *De inst. Mus.* 1.20 –friedlein, 207,8).

Πυθαγόρας δὲ πᾶμπρωτος—ἵνα μὴ κατὰ συναφὴν ὁ μέσος φθόγγος πρὸς ἀμφοτέρω τὰ ἄκρα ὁ αὐτὸς συγκρινόμενος διαφορομένην παρέχη μόνην τὴν διὰ τεσσάρων συμφωνίαν, πρὸς τε τὴν ὑπάτην καὶ πρὸς τὴν νήτην, ποικιλωτέραν δὲ θεωρίαν ἐνορᾶν ἔχωμεν καὶ τῶν ἄκρων αὐτῶν ἀλλήλοις τὴν κατακορεστάτην συναποτελούντων συμφωνίαν τουτέστι τὴν διὰ πασῶν τὸν διπλάσιον ἔχουσαν λόγον, ὅπερ ἐκ τῶν δύο τετραχόρδων συμβῆναι οὐκ ἐδύνατο,—παρενέθηκεν ὁ γδοόν τινὰ φθόγγον μεταξὺ μέσης καὶ παραμέσης ἐνάνας καὶ ἀποστήσας ἀπὸ μὲν τῆς μέσης ὅλον τόνον, ἀπὸ δὲ τῆς παραμέσης ἡμιτόνιον.

Νικόμαχος Γερασηνός, *Εγχειρίδιον Ἀρμονικῆς*, Κεφ. 5, 1-12.

Γιατί, ἐνῶ ἄλλοι μουσικοὶ γιὰ τὴν ὅποια καινοτομία τους ἐτιμωρήθησαν καὶ ἐξεδιώχθησαν, ὁ Πυθαγόρας διέβη τὸν ποταμὸν ἀβρόχοις ποσὶ;

Ἀπλούστατα πρέπει νὰ ἐπισημανθεῖ ὅτι ὅλα αὐτὰ τα πραγματοποιοῖσε ὁ Πυθαγόρας εἰς τὸν Κρότονα, δηλαδὴ ἐκτὸς τῆς συντηρητικῆς Ἑλλάδος.

Ο Νικόμαχος εις το 5^ο καφάλαιο εις το Εγχειρίδιον Αρμονικής μας εκθέτει πώς τα κατάφερε ο Πυθαγόρας επί του εν λόγω θέματος.

Ότι τῆ ἑπταχόρδῳ λύρᾳ τὴν ὀγδόην ὁ Πυθαγόρας προσθεῖς τὴν διὰ πασῶν συνεστήσατο ἁρμονίαν.

Για το πλήθος των χορδών, τα μέρη του οργάνου, τους τεχνίτες του κ.λπ. μας πληροφορούν ο Κλεονίδης (*Αρμονικόν Εγχειρίδιον*, 12, 4-12), ο Πολυδεύκης (*Ονομαστικόν*, Βιβλίον 4) και ο Αθήναιος εις τους *Δειπνοσοφιστές*.

Εντατά όργανα: Ἀριστόξενος δὲ ἔκφυλα ὄργανα καλεῖ φοινικιάς, πηκτίδας, μαγαδίδας, σαμβύκας, τρίγωνα, κλεψιάμβους, σκινδαψούς καὶ τὸ ἐννεάχορδον καλούμενον.

ἔστι δ' ὁ σκινδαψὸς τετράχορδον ὄργανον ὡς Μάτρων ὁ παρῳδός φησι, βάρβιτος δὲ τρίχορδος κατὰ Ἀναξίλαν, πηκτίς δὲ δίχορδος κατὰ Σώπατρον.

τὸ δὲ ψαλτήριον, ὡς φησιν Ἰόβας, Ἀλέξανδρος ὁ Κυθήριος συνεπλήρωσε χορδαῖς καὶ ἐγγηράσας τῆ Ἐφεσίων πόλει ὡς σοφώτατον τῆς ἑαυτοῦ τέχνης τουτὶ τὸ εὔρημα ἀνέθηκεν ἐν Ἀρτέμιδος.

ἐπιγόνειον δὲ κέκληται μὲν ἀπὸ τοῦ εὐρόντος, ὁ δ' Ἐπίγονος ἦν γένει μὲν Ἀμβρακιώτης τιμῆ δὲ Σικυώνιος, πρῶτος ἐπικρούσας ἄνευ πλήκτρον. τὸ δ' ἐπιγόνειον ἔχει χορδὰς τετταράκοντα, ὡσπερ τὸ σικικὸν πέντε καὶ τριάκοντα (Πολυδεύκης, *Ονομαστικόν*, βιβλ. 4, §58 γρμ. 8 - §61, γρμ. 5).

Εὐπολις δὲ περὶ τοῦ τριγώνου φησὶν· ὅς καλῶς μὲν τυμπανίζει καὶ διαψάλλει τριγώνους.

Πυθαγόρας δὲ ὁ γράψας περὶ ἐρυθρᾶς θαλάσσης τοὺς Τρωγλοδύτας φησὶ κατασκευάζειν τὴν πανδούραν ἐκ τῆς ἐν θαλάσση φυομένης δάφνης.

Αθήναιος, *Δειπνοσοφισταί* (επιτομή), τόμ. 2,1 σελ. 62, γρμ. 4-19

Ο Αθήναιος (XIV 635 e) διευκρινίζει ότι: πηκτίς δὲ καὶ μάγαδις ταυτόν, καθά φησιν ὁ Ἀριστόξενος καὶ Μέναιχμος ὁ Σικυώνιος ἐν τοῖς περὶ τεχνιτῶν.

Η Σαπφὼ χρησιμοποιοῦσε τὴν πηκτίδα (Αθήναιος, XIV 635 e).

Ammonius De adfinium vocabulorum differentia p. 151 Ammon: κίθαρις καὶ κιθάρα διαφέρει, φησὶν Ἀριστόξενος ἐν τῷ περὶ ὀργάνων.

κίθαρις γάρ ἐστιν ἡ λύρα, καὶ οἱ χρώμενοι αὐτῇ κιθαρισταί, οὓς ἡμεῖς λυρῳδοὺς φαμεν. κιθάρα δὲ ἦ χρῆται ὁ κιθαρωδός.

Αριστόξενος, *Σπαράγματα*, Σπάραγμα 97.

μέρη δὲ τῶν ὀργάνων: νευραί, χορδαί, λῖνα, μίτοι, τόνοι, πήχεις, ἀγκῶνες, κέρατα, κόλλοπες, ἠχεῖα, πλήκτρον, χορδότονον. καὶ δόνακα δὲ τινα ὑπολύριον οἱ κωμικοὶ (Aristoph Ran 233) ὠνόμαζον ὡς πάλαι ἀντὶ κεράτων ὑποτιθέμενον ταῖς λύραις

τεχνίται: λυρῳδοί, κιθαρωδοί, κιθαρισταί κιθαρίστριαι, ψάλται, ψάλτριαι.

Εὐφορίων δὲ φησι ναβλιστὰς καὶ πανδουριστὰς καὶ σαμβυκιστὰς.

ρήματα: λυρίζειν, κιθαρίζειν, ψάλλειν, ὑποβάλλειν καὶ ὡς Ἀριστοφάνης (fig 752 Κο) βαρβιτίζειν.

Τιμόθεόν φησι τὸν Μιλήσιον παρὰ τοῖς πολλοῖς δόξαι πολυχχορδοτέρῳ συστήματι χρῆσασθαι τῆ μαγάδι· διὸ καὶ παρὰ τοῖς Λάκωσιν εὐθυνόμενον ὡς παραφθειροὶ τὴν ἀρχαίαν μουσικὴν, καὶ μέλλοντός τινος ἐκτέμνειν αὐτοῦ τὰς περιττὰς τῶν χορδῶν.

Αθήναιος, *Δειπνοσοφισταί*, Βιβλ. 14, §40. Γρμ. 3-7.

Ονομασία χορδών

Εις την επτάχορδη λύρα τα ονόματα των χορδών ήσαν τα εξής σε αντιστοιχία με κάποιον πλανήτη: από την πλησιέστερη Σελήνη έως τον απώτατον Κρόνο:

Νήτη (Κοντά στο σώμα του λυράρη)	Σελήνη
Παρανήτη	Αφροδίτη
Παραμέση	Ερμής
Μέση	Ήλιος
Υπερμέση ή Λιχανός	Άρης
Παρυπάτη	Ζεύς
Υπάτη (Μακριά από το σώμα του λυράρη)	Κρόνος

Νόμοι χορδών

Η παλλόμενη χορδή παράγει ήχο του οποίου η συχνότητα δίδεται από τη σχέση:

$$f = \frac{k}{2L} \cdot \sqrt{\frac{F}{\mu}} \quad k \in \mathbb{N}$$

όπου F είναι η δύναμη που τείνει την χορδή, μ είναι η γραμμική πυκνότητα της χορδής, δηλαδή η μάζα ανά μονάδα μήκους της χορδής και L είναι το μήκος της ταλαντούμενης χορδής. Ο ακέραιος αριθμός k φανερώνει την τάξη του παραγομένου από τη χορδή αρμονικού.

Ο Πυθαγόρας προτιμούσε τον ήχο της λύρας και απέφευγε τον ενοχλητικό ένρινο ήχο των αυλών.

Οι ήχοι των χορδών εμπεριέχουν περιττής και άρτιας τάξεως αρμονικούς και εις τούτο οφείλεται η γλυκύτητά τους. Οι ήχοι των αυλών εμπεριέχουν μόνον περιττής τάξεως αρμονικούς, οι οποίοι από την έβδομη και πάνω τάξη προσδίδουν εις τον ήχο ένρινη μεταλλική χροιά.

Από τη σχέση αυτή προκύπτουν οι τρεις νόμοι των χορδών:

1. Με το τέντωμα των χορδών αυξάνει το μουσικό ύψος του παραγόμενου ήχου.
2. Μεγάλης μάζας χορδές παράγουν ήχους χαμηλού μουσικού ύψους.
3. Το μουσικό ύψος του ήχου που παράγεται από μία χορδή είναι αντιστρόφως ανάλογον του μήκους της, δηλαδή μικρού μήκους χορδές παράγουν μεγάλα μουσικά ύψη.

Το μήκος του ταλαντούμενου τμήματος της χορδής καθορίζεται από τη γέφυρα έως το σημείο επαφής κάποιου δακτύλου του αριστερού χεριού με τη συγκεκριμένη χορδή.

Εις τη λύρα της κλασικής αρχαιότητας οι χορδές διεγείροντο σε ταλάντωση με τα γυμνά δάκτυλα ή από τα εξωπλισμένα με πλήκτρο (πένα, «αίγῶν δὲ χηλαὶ τὰ πλήκτρα») δάκτυλα του ενός χεριού. Και εις τις δύο περιπτώσεις τα δάκτυλα του άλλου χεριού λειτουργούσαν επιτελώντας επιπρόσθετο έργο:

1. Αγγίζοντας επιλεγμένες χορδές τις καθιστούσαν σιγούσες, ενώ οι παραμένουσες ελεύθερες σε ταλάντωση (=ανοικτές) χορδές ηχούν παράγοντας σύμφωνες συνηγήσεις (Βλέπε Ορφέα (Berlin V.I.3172) και κιθαρωδία από το Μητροπολιτικό Μουσείο της Νέας Υόρκης).

Ορφεύς (Berlin V.I.3172).

2. Αγγίζοντας μία χορδή σε συγκεκριμένα σημεία του μήκους της μπορούν να παράγουν συμφώνους ήχους της συγκεκριμένης ανοικτής χορδής (Βλέπε όστρακο από το Εθνικό Αρχαιολογικό Μουσείο Αθηνών με αριθμό εκθετηρίου Akr 609). Με αυτόν τον τρόπο λειτουργίας των δακτύλων του άλλου χεριού το *amritus* της λύρας καλύπτει τρεισήμισι οκτάβες.

Κιθαρωδία εκ του Μητροπολιτικού Μουσείου της Νέας Υόρκης.

Εις την λύραν της εικόνας η δεξιά χείρ εξωπλισμένη δια πλήκτρον (πενας) κρούουσα διεγείρει εις ταλάντωσιν τας χορδάς, ενώ οι δάκτυλοι της αριστεράς χείρός λειτουργούν δια τον καθορισμόν των μηκών των ταλαντουμένων τμημάτων των χορδών.

Οι απαραίτητες προς τούτο θεωρητικές γνώσεις είναι οι εξής:

- Εάν το μήκος του ηχούντος τμήματος χορδής επιβραχυνθεί στο $\frac{1}{2}$ του αρχικού του μήκους, τότε παράγεται ήχος κατά μία διαπασών (=οκτάβα) υψηλότερος.
- Εάν το μήκος του ηχούντος τμήματος χορδής επιβραχυνθεί στο $\frac{1}{4}$ του αρχικού του μήκους, τότε παράγεται ήχος κατά μία δις διαπασών υψηλότερος.
- Εάν το μήκος του ηχούντος τμήματος χορδής επιβραχυνθεί στα $\frac{2}{3}$ του αρχικού του μήκους, τότε παράγεται ήχος κατά διάστημα δια πέντε (=πέμπτη) υψηλότερος.
- Εάν το μήκος του ηχούντος τμήματος χορδής επιβραχυνθεί στα $\frac{3}{4}$ του αρχικού του μήκους, τότε παράγεται ήχος κατά διάστημα δια τεσσάρων (=τετάρτη) υψηλότερος.
- Εάν το μήκος του ηχούντος τμήματος χορδής επιβραχυνθεί στα $\frac{8}{9}$ του αρχικού του μήκους, τότε παράγεται ήχος κατά έναν επόγδοο τόνο (=ένα μείζονα τόνο) υψηλότερος.

Λύρα με δοξάρι

Τα εντατά μουσικά όργανα διεγείροντο με πλήκτρα. Το πλήκτρον με νήμα ήταν συνδεδεμένο με έναν από τους βραχίονες της λύρας.

Λύρες της κλασικής αρχαιότητας με πλήκτρο (πένα) συνδεδεμένο με νήμα με έναν βραχίονα.

Να έχετε υπ' όψη σας ότι λύρες με αντηχείο από καύκαλο χελώνας δεν φέρουν γέφυρα (καβαλάρη), ενώ λύρες με άλλα αντηχεία φέρουν γέφυρα ευθύγραμμη. Ακόμη σε όλες τις λύρες και ο χορδοκράτης είναι ευθύγραμμος. Η ευθύγραμμη γέφυρα με ευθύγραμμο χορδοκράτη συνεπάγονται ότι οι πακτωμένες χορδές της λύρας είναι ομοεπίπεδες.

Ομοεπίπεδες χορδές δεν είναι δυνατόν να διεγερθούν με δοξάρι μία προς μία.

Οι κομψές λευκές μυροφόροι λήκυθοι που ανήρθε η αρχαιολόγος κυρία Αγγελική Κοτταρίδη εις τον νέο Μακεδονικό θησαυρό εις την ταφική συστάδα των Τημενιδών της Βεργίνας.

Η αρχαιολόγος κυρία Αγγελική Κοτταρίδη ανηύρε τον νέο Μακεδονικό θησαυρό εις την ταφική συστάδα των Τημενιδών της Βεργίνας· είκοσι τάφοι με εντυπωσιακώς περύτεγη διακόσμηση εις τους τοίχους και με πλούσια κτερίσματα. Μεταξύ των κτερισμάτων καταλέγονται εικονογραφημένες μυροφόροι λήκυθοι.

Εις μία λήκυθο σε πρώτο πλάνο παρίστανται τρεις γυναίκες εκ των οποίων οι δύο θρηνούν και κόπτονται την τρίτη, τη νεκρή εις το μέσον της εικόνας, η οποία μάλιστα φέρει βασιλικό διάδημα.

Σε δεύτερο πλάνο για τον ειδικό η εικόνα παριστά μεταξύ άλλων μία ιδιάζουσας κατασκευής και λειτουργίας επτάχορδη λύρα λοξώς αναρτημένη εις τον τοίχο.

Η ζωγραφική παράσταση επί της μυροφόρου ληκύθου, που ανευρέθη μεταξύ των κτερισμάτων από την Αρχαιολόγο κυρία Αγγελική Κοτταρίδη κατά τις ανασκαφές εις την περιοχή του νεκροταφείου των τύμβων των Τημενιδών εις τις Αιγές της Μακεδονίας (420 -410 π.Χ.).

Ο καλλιτέχνης έχει σχεδιάσει κάτω από τις χορδές καμπύλη ημικυκλική γέφυρα (=καβαλάρη), η παρουσία της οποίας καθιστά τις επτά χορδές της λύρας μη ομοεπίπεδες, ώστε να μπορούν να διεγερθούν μία προς μίαν σε εξαναγκασμένη ταλάντωση από το δοξάρι.

Οι γραμμές κάτω από τη δεξιά γωνία της λύρας εις τη ζωγραφική παράσταση της εν λόγω ληκύθου πρέπει να παριστούν κάποιο συμπαγές εξάρτημα, σχετικό προς τη λύρα και ανηρτημένο λοξά από την κάτω δεξιά γωνία της λύρας. Εικάζω ότι πρόκειται για δοξάρι με το οποίο λειτουργεί και ηχεί η ιδιαιτούσης κατασκευής λύρα της εικόνας της μυροφόρου ληκύθου και μάλιστα η αριστερή καμπυλωμένη γραμμή παριστά το καμπύλο μέρος του δοξαριού, ενώ η δεξιά, η ευθύγραμμη, παριστά τις τρίχες αυτού!

Εις την περίπτωση κατά την οποία η εικασία μου τυγχάνει ορθή, οι επτά χορδές της λύρας δεν θα πρέπει να είναι ομοεπίπεδες, προκειμένου να μπορούν να διεγείρονται από το δοξάρι μία προς μία. Πράγματι, έτσι έχουν τα πράγματα, διότι ο καλλιτέχνης μας λύνει αυτήν την εξόχως καιρία απορίαν σχεδιάζοντας κάτω από τις χορδές της λύρας την καμπύλη ημικυκλική γέφυρα (=καβαλάρη), η παρουσία της οποίας καθιστά τις επτά χορδές της λύρας μη ομοεπίπεδες, ώστε να μπορούν να διεγερθούν μία προς μία σε εξαναγκασμένη ταλάντωση από το δοξάρι.

Η καμπυλόσχημη γέφυρα (=καβαλάρης) κάτω από τις τέσσερις χορδές του βιολιού τις καθιστά μη ομοεπίπεδες, ώστε να μπορούν να διεγερθούν μία προς μία σε εξαναγκασμένη ταλάντωση από το δοξάρι.

Λύρα της κλασικής αρχαιότητας με κυρτή γέφυρα (=καβαλάρη) που παίζεται με δοξάρι αποτελεί πρωτόγνωρη ανακάλυψη παγκοσμίου μουσικολογικού και ιστορικού ενδιαφέροντος!

Ο ερευνητής και συγγραφέας κ. Γεώργιος Λεκάκης υποστηρίζει ότι εις τελετές μυστηρίων, όπως είναι λ.χ. τα Ελευσίνια, ιεροφάντες Βουζύγοι έπαιζαν ιερή μουσική με τα ιερά τους όργανα για τα οποία –ως απόκρυφα- δεν έχουμε περισσότερες πληροφορίες ή περιγραφές. Πιθανώς τα έγχορδα μουσικά όργανα με δοξάρι να ήσαν απόκρυφα όργανα εις τις βασιλικές αυλές της Μακεδονίας και γι' αυτό η σπανιότητα των πληροφοριών γι' αυτά.

Χόρδισμα λύρας

Την εν λόγω εικόνα μου την έστειλε ο ερευνητής και συγγραφέας κ. Γεώργιος Λεκάκης στην οποία διέκρινα μία γυναίκα χορδιστή λύρας κατά την αρχαιότητα. Πρέπει να χορδίζει την όρθια λύρα για να μπορεί να γυρίζει τα στροφάλια και να ρυθμίζει την τάση των χορδών της. Την ξαπλωτή λύρα θα την έφερε έτοιμη χορδισμένη από το σπίτι της και την έχει πιθανώς για αναφορά. Σήμερα έχουμε τα ηλεκτρονικά χορδιστήρια αντ' αυτής.

Εικάζω ότι εκείνο το μαύρο επί του οποίου είναι ξαπλωμένη η λύρα πρέπει να είναι κάτι που ενισχύει τον ήχο της ξαπλωμένης λύρας. Αν ήταν μαξιλάρι, αυτό με το πορώδες ηχοαπορροφητικό περιεχόμενό του θα απορροφούσε τους υψηλούς αρμονικούς του ήχου της λύρας και θα τον καθιστούσε αδύναμο. Ίσως είναι είδος ασκού σε ρόλο αντηχείου, που συντονιζόμενος ο εγκεκλεισμένος αέρας του, να ενισχύει τον ήχο της εκάστοτε παλομένης χορδής της ξαπλωτής λύρας.

Λυράρις που χορδίζει τη λύρα της.

Η αρχαιοελληνική λύρα

Χαράλαμπος Χ. Σπυρίδης, Καθηγητής Πανεπιστημίου Αθηνών

